

Het glas van Hoogland

Mysteries rond een gegraveerd glas van ca 1715

GERARD RAVEN, CONSERVATOR MUSEUM FLEHITE

Onlangs heeft Museum Flehite een gegraveerd glas verworven met het opschrift *De heer en vrouwe van Hoogland en Seldert*. Het glas van Hoogland is in verbazingwekkend mooie staat. Het is zonder twijfel het topstuk uit het Hooglandse erfgoed. Het onderzoek voerde mij langs verschillende mysteries: een nieuw wapen van Hoogland, de man die de aanslagen op Willem van Oranje en Maurits beraamde en de pronkzucht van een rijk echtpaar.

Boven: Het bestuur tekent de bruikleenovereenkomst met het museum: onder de overdracht op 17 januari: Henk en Rika Zwanenburg, Cees van Loen, Piet Jonkman, voorzitter van de Oudheidkundige Vereniging Flehite, Gerard Raven (foto's Peter Kok).

Museum Flehite kocht het van een gerenommeerde antiquair die gespecialiseerd is in gegraveerde glazen. Het heeft nu een vaste plaats in de mooie zaal, bij de andere gegraveerde glazen en naast het grote stadsgezicht van Withoos. De Historische Kring Hoogland hield een tientjesactie en Henk en Rika Zwanenburg-van Odijk verdubbelden de opbrengst, waarmee meer dan de helft van de kosten binnen was en de Kring eigenaar werd. De Oudheidkundige Vereniging Flehite en het Dr Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds zorgden voor dekking van het resterende tekort. Volgens de antiquair is het glas steeds vererfd.

Beschrijving

Het is een groot wijnglas van 21 cm hoogte, met een trechtervormige kelk die aan de onderzijde is afgerond. De stam heet in vaktal *Silezisch* en heeft zes zijden, de voet met omgeslagen rand is licht *conisch* (afgeschuind). Op de kelk een *radgravure* (met een draaiend rad) van een gekroond wapen met rondom, in een banderol de inscriptie *De heer en vrouwe van Hoogland en Seldert*. Details in de gravure zijn gepolijst. Het wapen wordt gehouden door een griffioen en een leeuw. Van dit type loodglas is lang gedacht dat het altijd uit Engeland werd geïmporteerd en hier van versiering werd voorzien. De laatste tijd meent men dat het ook wel hier werd gemaakt.

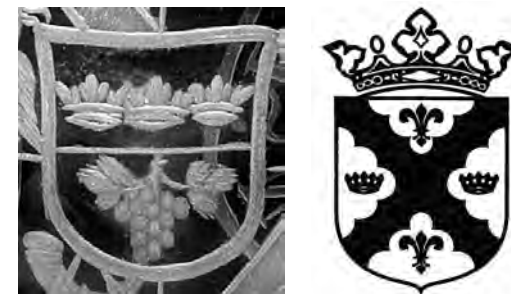

De zijkanten van het glas en rechts het glas van Woudenberg.

Op het glas staan verschillende familiewapens (zie achterzijde omslag). Martin Spaans van het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG) identificeerde de drie wapens, al heeft hij de combinatie van de drie nooit eerder gezien. Linksboven en rechtsonder dat van de familie Teeckman, in de andere kwartieren dat van de familie Van Hoornbeek; (de familienamen werden overigens beide met k en ck geschreven). Dat klopt, want mr Jan Frederik Teeckman was vanaf 1714 heer van Hoogland en hij was gehuwd met Wilhelmina van Hoornbeek. Vermoedelijk waren zij zó trots op hun titel dat het glas kort daarna is gemaakt. Ditzelfde wapen van Teeckman komen we ook tegen op een vroedschapsglas van Amersfoort uit 1718/9 in Museum Flehite: een keper met gekapte valk.

Hooglands wapen ontdekt

Maar echt opzienbarend is het *hartschild*, het centrale wapen, met drie kronen en een druiventros. Dit zou dan het wapen van het gerecht Hoogland zijn, net zoals bij het afgebeelde glas van Woudenberg (ca 1756). Museum Flehite heeft dit tijdelijk te leen van de Oudheidkamer Woudenberg. Daarop zijn de wapens te zien van het echtpaar Jacob Hendrik graaf van Rechteren en Margaretha Maria Pijnssen van der Aa, maar ook van hun gerecht. Voor het derde wapen zijn de drie hanen van de familie Groenewoude 'geleend' en dit is een van de vroegste voorbeelden ervan. De tekst op de achterzijde luidt: *Vivat lang leeft de heer en vrouw van Woudenberg*.

Hartschild en gemeentewapen.

Hoogland is later samengevoegd met Emiclaer, waarna dit in 1795 de gemeente Hoogland werd. Dit gerecht lag ten oosten van Hoogland; de grens liep ongeveer langs de Zevenhuizerstraat. Het hartschild lijkt echter totaal niet op het gemeentewapen dat in 1941 is vastgesteld: een Bourgondisch kruis met twee rode lelies en (vooruit dan, toch nog enige gelijkenis) twee rode kronen. De gemeente Hoogland had al in 1816 om een wapen gevraagd, maar kon kennelijk geen oud exemplaar overleggen. Het hartschild van het glas was dus totaal vergeten. Na 125 jaar heeft de Hoge Raad van Adel zelf iets bedacht. De lelies

verwijzen naar de heren van Amersfoort, de kronen zijn een verwijzing van de Amersfoortse familie De Koning, nog bekend van de Coninckstraat in de binnenstad. Deze was in de Middeleeuwen heer van Emiclaer. Uit de gegevens van Dick van Wageningen (zegelexpert van Archief Eemland) blijkt wel dat er een wapen is geweest van schepen Johan de Koning uit 1389, die naast twee kronen een gaande wolf en drie lelies toont, maar de andere wapens van deze familie hebben alleen twee of drie kronen. De drie kronen komen we overigens ook nog tegen bij drie andere families.

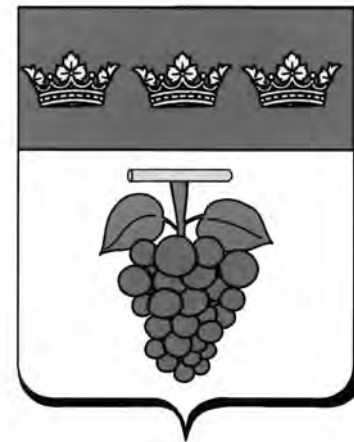
Dit roept dus twijfels op over de authenticiteit van het hartschild als wapen van Hoogland. Is het wel van Hoogland? Het was vanouds niet gebruikelijk dat gerechten een eigen wapen hadden; zij voerden gewoon dat van de familie die de heerlijke rechten had. Zo ontstond ook het wapen van Woudenberg. In het leenstelsel werd immers altijd gedacht in termen van personen, niet van geografie. Is dit dan het wapen van de familie Van Weede, die deze heerlijke rechten in de Middeleeuwen bezat? Hoogland werd in die tijd immers Wede genoemd en deze familie voerde zes lelies als verwijzing naar de familie Van Amersfoort, waarvan men beweerde af te stammen. Op de website van het CBG zijn wapens van veel verschillende takken van de familie te vinden, maar ze lijken in niets op het wapen van Hoogland. Ook de zegelstempels van andere takken van de Van Weedes in Archief Eemland hebben andere wapens. De beide wapens lijken ook niet op die van andere aanzienlijke Utrechtse geslachten die het voor het zeggen hadden in Hoogland.

Van Hogelande

Gelukkig wist Martin Spaans het wapen te identificeren als dat van de familie Van Hogelande: *in zilver een blauwe druiventros met een groen blad, en in een blauw schildhoofd drie gouden kronen*. We vinden het wapen al bij Ewout Lievensz van Hogelande, burgemeester van Middelburg in 1523-1530. Ik neem aan dat zijn familie oorspronkelijk uit dorp Hogelande kwam, ten westen van Middelburg. Het werd verlaten nadat de Sint-Maartenskerk eind 16e eeuw was verwoest, maar de buurtschap bestaat nog steeds en de ruïne van de kerk is in 1965 gerestaureerd tot kapel. Vermoedelijk had Ewout twee broers, Jasper en Balthasar Lievensz van Hogelande. Jasper (Middelburg ca 1482-1546) voerde het wapen ook en maakte carrière als raadsman en president aan de Hoven van Holland en Utrecht in de periode 1515-1539. Balthasar Lievensz was advocaat aan het Hof van Holland, vermeld 1535 en overleden 1550. Zijn blazoen moet

hetzelfde zijn geweest, omdat we het tegenkomen bij een afstammeling. Balthasar bezat 21 morgen in Reierskoop in Arkel (ZH). Daarvan is een deel later in handen gekomen van Cornelis François van Heemskerk van Beeckesteijn (1632-1713), vermoedelijk door vererving. Dat zou verklaren dat hij het wapen Van Hogelande in zijn zestien kwartieren had. Zijn familie kwam uit de omgeving van Velsen (NH). Tenslotte is het wapen ook gevoerd door een Johan van Hogelande, eveneens verbonden aan het Hof van Utrecht, vermeld 1569 en overleden 1578.

We zijn dus inmiddels een stuk dichter bij Amersfoort gekomen. Er is nóg een connectie, want de Utrechtse Paulusabdij had in de 16e eeuw ook landerijen in het Zeeuwse dorp Hoogelande. Een probleem dat zich bij het onderzoek voordoet is dat er in Nederland nu eenmaal wel méér land hoog ligt, zodat er verschillende plaatsen zijn die Hoogland heten of variaties daarop. Zo kende de stad Utrecht een stadsgerecht Hogelande, dat vermoedelijk niets te maken heeft met de Zeeuwse familie. Dit was immers in de 13e eeuw al de *immunititeit* (gebied met eigen rechtspraak) van het kapittel van Sint Jan, ook genaamd Bleyenburg. We kennen de naam beter van de villa Hoogelande die hier rond 1825 verrees en nog steeds staat.

Familiwapen Van Hogelande (Centraal Bureau voor Genealogie); het kerkje van Hoogelande (foto Lydia Edelkoort).

Hetzelfde wapen Van Hogelande komt verder voor als één van de zeven kwartieren van Christophe d'Assonville, baron van Boechout (Arras/Atrecht 1528-1607 Brussel). Hij was de rechterhand van Philips II en daarna van diens landvoogden en Alva. Hij zat ook achter de moord op Willem van Oranje door Balthasar Gerards in 1584. Maar bovendien beraamde hij de aanslag op prins Maurits, die in 1594 mislukte! Een verband met de familie Van Hogelande heb ik echter niet kunnen vinden. Tenslotte werd het wapen gevonden in één van de acht kwartieren van Laurens Langen, overleden in het jaar 1553. Over hem kon ik niet meer achterhalen.

Samenvattend kunnen we concluderen dat Teeckman een Hooglands wapen nodig had en dit bewust of onbewust van een andere familie heeft geleend. Misschien kende hij die uit de stad Utrecht, waar hij vaak genoeg kwam. Afgezien van de naam Hogeland is er geen enkele band. Dus Hoogland is liefst tweemaal verblijd met een 'verzonnen' wapen!

De familie Teeckman

Nu we alles weten van het glas zelf is het interessant om meer van Jan Frederik Teeckman zelf en zijn achtergrond te weten te komen. Ik begin bij zijn overgrootvader ds Arnold Teeckman (1594-1666), vanaf 1620 predikant te Utrecht en in 1648 onderhandelaar voor het Sticht bij de Vrede van Münster. Hij was gehuwd met Margaretha Paas en is de enige Teeckman van wie een portret bewaard is gebleven.

Arndold Teeckman rond 1650. Anonieme gravure, ca 1675 (Het Utrechts Archief)

Zijn zoon was ds Johannes Teeckman (ca 1622-1672), predikant te Amersfoort in 1654-1671. Hij was gehuwd met Barta (ook Barbara) van Steenberg; zij hadden in ieder geval al een zoon Willem en zeven kinderen werden nog in de Joriskerk gedoopt. Johannes kocht in 1660 het buiten Daalwijk aan de Vecht, waar een baksteenfabriekje bij hoorde. Zijn weduwe verkocht het weer in 1682. Uit het

Boven: Het Schoutenhuis met wapenbord, vlak vóór de sloop, 1901 (Archief Eemland); onder Wapenbord van de familie Teeckman, ca 1700 (Museum Flehite).

familiegeld van 1675 weten we dat Barta toen woonde aan de *Singel bij de Latijnse school*, dus de Zuidsingel bij de Herenstraat. Van pand Zuidsingel 46 (op de plek van het nieuwste- of linkerdeel van het klooster van Onze Lieve Vrouw van Amersfoort) komt inderdaad een wapenbord van ca 1700, dat zich al langer in Museum Flehite bevindt. Het heeft twee griffioenen als wapendragers. Helaas is het wapen weggekapt in de Franse Tijd, maar de keper en valk zijn nog wel herkenbaar. Interessant is nog dat de buurman Cornelis Sinapius was, schout van Hoogland in 1656-1677.

Johannes' en Barta's zoon mr Willem Teeckman (ca 1650-1720) werd in 1676 al raad en twee jaar later schepen van Amersfoort; daarna is hij nog negenmaal voor een jaar benoemd. Hij trouwde in 1680 in de Joriskerk met Julia Coyet uit Maarsssen (ook aan de Vecht). In die kerk zijn vijf kinderen gedoopt, waaronder Jan Frederik. Twee jaar later kocht Willem de steenbakkerij van zijn moeder. Ook werd hij rond die tijd schout van Zuilen en Westbroek en in 1684

komen we hem tegen als advocaat. In 1687 werd hij burgemeester van Amersfoort; ook die functie heeft hij nog zevenmaal vervuld. In 1689 was hij heemraad van waterschap De Slaag. Na de dood van Julia hertrouwde Willem in 1694 met Judith van Zon, een rijke Amsterdamse weduwe. In 1703 hoorde hij bij de bestuurders die werden afgezet wegens 'plichtsverzuim': ze hadden geprotesteerd tegen de vriendjespolitiek bij benoemingen van regenten in Amersfoort. Deze *plooierijen* deden zich ook op andere plaatsen in Nederland voor; de Amersfoortse leiders werden zelfs geëxecuteerd maar Willem kwam er beter af. Een jaar later was hij vertegenwoordiger van het Burgerweeshuis. Hij werd begraven in de Joriskerk.

Jan Frederik is geregeld verward met zijn oom mr Johan Frederik (1659-1722), die in 1669 vicaris was van de vicarie van het Bruine Kruis in de Joriskerk. Van 1690 tot zijn dood was hij continu schout van Amersfoort, wat hem niet tegenhield om diverse langdurige geschillen met het stadsbestuur uit te vechten. Hij was getrouwd met Maria Cruys. Mogelijk was hij de man die het wapenbord aan de Zuidsingel plaatste; in ieder geval moet het wapen in het vroedschapsglas naar hem verwijzen. In 1703-1722 was hij ook regent van het Sint-Pietersgasthuis.

Mr Jan Frederik Teeckman jr (1686-1736)

Jan was dus van aanzienlijke familie en behoorlijk bemiddeld. Net als zijn vader en oom studeerde hij rechten. In 1712 sloot hij in de Joriskerk ook nog een goed huwelijk met Wilhelmina of Willemijntje van Hoornbeek (1691-na 1737), de rijke jonge weduwe van Cornelis de Wit uit Amsterdam. Zij was 21, hij 26. De naam Hoornbeek is in Amersfoort bekend door het Hoornbeek College. Dit is genoemd naar een familielid waarvan me niet duidelijk is geworden hoe dicht hij bij Willemijntje stond: Johannes Hoornbeek (1617-1666), hoogleraar theologie in Utrecht en Leiden. Een andere familielid was Isaak van Hoornbeek (1655-1727), die vanaf 1720 als raadpensionaris van Holland veel te maken had met de belastingen en zo ook met de marine. Het echtpaar Teeckman kreeg twaalf kinderen, van wie er zeven in de Joriskerk zijn gedoopt en enkelen jong overleden.

Eén van de kinderen was Vincent Maximiliaan (1718), vernoemd naar doopge-
teuge Vincent Maximiliaan baron van Lockhorst, heer van Ter Meer
(Maarsse). Zijn naam doet ook denken aan Vincent Maximiliaan van Tuyll
van Serooskerken, die later in de 18e eeuw op Coelhorst woonde. Twee man-

nen van adel, maar Lockhorst was de belangrijkste omdat hij vanaf 1710 raad
ter Admiraliteit van Amsterdam was namens het Sticht. De admiraliteit zetelde
op het Prinsenhof aan de Oudezijds Voorburgwal (later in gebruik als stadhuis).
Jarenlang drukte hij zijn stempel op het bestuur. Wel kwam hij in 1724 in con-
flict met Isaak van Hoornbeek, waarna hij niet meer welkom was in Den Haag.
Intussen maakte hij volop gebruik van zijn rechten om ambtenaren te benoe-
men. Veel Utrechtse notabelen vonden via hem een baantje voor hun jongere
zoons. Geen wonder dat we Jan Frederik in 1736 tegenkomen bij de marine,
maar vermoedelijk was hij er al veel langer in dienst. Zijn laatste functie was
commies op het konvooikantoor. Dit was een vrij verantwoordelijke baan: hier
kwamen de gelden binnen die de marine in de havens hief op in- en uitvoer-
rechten, waarmee alle normale activiteiten werden gefinancierd. Jan Frederik
was vermoedelijk verantwoordelijk voor het toezicht op de inning in
Amsterdam zelf en voor de financiële verantwoording. Het ligt niet voor de
hand dat dit een sinecure was: Jan Frederik moest hard werken en hij had dan
ook een woning in Amsterdam, terwijl zijn gezin in de provincie Utrecht bleef.

Ook Jan Frederiks jongere broer Willem Julius (1688-na 1731) heeft zo een
baantje gekregen: in 1723 was die eerste klerk van 's Lands Zeemagazijn, het
enorme depot van scheepsbenodigdheden dat wij nu kennen als het Nederlands
Scheepvaartmuseum in Amsterdam. Willem Julius trouwde in 1707 in de

Het Prinsenhof.
Tekening door Jan
Spana, ca 1767
(Stadsarchief
Amsterdam)

Joriskerk met Eva Magdalena Coolhof uit Amsterdam. Toen Jan Frederik heer van Hoogland werd en dus de dorpsbeambten mocht benoemen maakte hij Willem Julius meteen tot schout. Bovendien wist hij hem het schoutambt van Emiclaer te bezorgen. Niet zo gek, omdat de twee schoutambten in voorgaande eeuwen heel vaak waren gecombineerd. In 1716 vinden we Willem Julius nog terug toen hij het huis Molenstein kocht buiten de Koppelpoort; hij nam er meteen een hypotheek van f400 op, maar verkocht het weer in 1723.

Heerlijkheid gewoon gekocht

Teeckman had geld, maar geen adellijke titel. Zijn zwager Hercules van Hoornbeek was heer van Werkhoven. Daarom ging de 28-jarige Jan Frederik graag in op het aanbod van de Staten van Utrecht om een ambachtsheerlijkheid te kopen. De Staten verkochten de gerechten omdat zij geld nodig hadden na de Vrede van Utrecht van 1713, die de provincie over twee jaar gaat herdenken. De oorlog had immers een flink gat in de schatkist geslagen. Ook de heerlijkheid Woudenberg werd zo verkocht. In verschillende bronnen wordt voor Hoogland de datum van 22 juni 1714 genoemd, maar in het gerechtsboek van Hoogland staat onder 10 juli het Statenbesluit van 26 juni ingeschreven. Het bedrag wordt hierbij niet vermeld. Henk van de Hoef heeft bij het samenvatten van deze inschrijving gedacht dat Teeckman deze kocht van de erven Van Noordwijk, maar het was de rentmeester van de Staten.

De nieuwe heer van Hoogland kreeg een aantal belangrijke voorrechten voor zichzelf en zijn nakomelingen. Daarbij waren de inkomsten van het gerecht en het benoemingsrecht van schout, *gadermeester* (belastingambtenaar), secretaris, schepenen, koster, doodgravers, gerechtsbode en schipper. In 1717 liet men er enkelen weg, maar lezen we ook van de koster-doodgraver, voorlezer, zanger en één kerkmeester in Leusden. De Staten behielden de benoeming van de predikant (die er overigens niet was) en de *waardslieden* (polderbestuurders). Inderdaad benoemde Jan Frederik meteen zijn broer tot schout en in november volgden de nieuwe buurmeesters en schepenen. Hij was zó verguld met zijn nieuwe titel dat hij niet alleen het glas liet maken, maar in 1716-'18 ook een herenbank in de Joriskerk. In de kerk is inderdaad een herenbank te zien, maar zonder een familiewapen.

Waarom stond op het glas Hoogland, maar ook Zeldert, terwijl in gerechtsstukken gesproken wordt van Hoogland, Overzeldert, Neerzeldert en De Slaag?

Dit had te maken met de verwarrende juridische situatie. Oorspronkelijk waren dit afzonderlijke gerechten. Hoogland/Wede was een gerecht van de bisschop, die het in leen had gegeven aan de familie Van Amersfoort/Van Stoutenburg. Dit leen kwam in de 14e eeuw in handen van de heren van IJsselstein en de familie (Van Zuylen) Van Nijevelt. De Van Weedes hadden het weer in onderleën. Toen in 1528 de wereldlijke macht van de bisschop verdween kwamen de rechten aan de Staten. Overzeldert was een gerecht van de bisschop en Neerzeldert van de Paulusabdij, maar al in 1498 werden Zeldert en De Slaag als één gerecht genoteerd. Henk Deys meldt in zijn boek dat de Staten in 1714 ook de heerlijkheid Neerzeldert verkocht hebben, maar dit moet dan toch als onderdeel van Hoogland zijn geweest.

Jan Frederik kwam met de benoeming van zijn broer tot schout van Hoogland en Emiclaer al meteen in conflict met Maria Foeyt, vrouwe van Emiclaer. Terecht vond zij dat hij in Emiclaer niets te vertellen had, maar zij maakte zich toch wel zorgen over zijn invloed. Zij legde de vraag voor aan de Staten, die nog dat jaar de uitspraak deden dat Emiclaer niet onder de ambachtsheerlijkheid Hoogland viel; wel Over- en Neerzeldert en De Slaag. Maria was er nog niet gerust op; na langdurige onderhandelingen gaf zij toe als zij wel mee mocht praten. Deze juridische schermutselingen schijnen vriendelijk te zijn gevoerd; Maria kreeg ook royale financiële genoegdoening. Vanaf 1716 vinden we de nieuwe benoemingen van buurmeesters en schepenen in beide gerechten, door Teeckman en Foeyt in goede harmonie gedaan. Willem Julius kreeg vervolgens voor elkaar dat zijn schoutambt erfelijk werd. Bij de laatste afspraken van 1723 beloofde hij Maria f125 per jaar te betalen als *recognitie*. Het verrast me daarom om in hetzelfde jaar een schout Hoffman tegen te komen; een verklaring zou zijn dat Willem Julius juist dat jaar vermeld wordt in zijn marinebaan in Amsterdam en mogelijk vertrokken was.

In 1717 voerde Jan Frederik een proces om de kapel van Coelhorst met Jordaan Gerard van Westrenen, 'heer' (eigenaar) van Coelhorst. De Staten gaven Teeckman gelijk. Daarna voerde de heer van Hoogland in 1717-1726 een uitgebreid proces met de geërfden van Coelhorst. Teeckman beweerde dat Coelhorst gewoon tot Hoogland behoorde, terwijl de boeren stelden dat zij al eeuwenlang hun zaken zonder schout regelden. Het Hof van Utrecht durfde geen uitspraak te doen, maar de boeren kregen ook geen aparte schout.

Reconstructie van Huis Emiclaer op grond van de opgravingen van de stads-archeologen in 1992.

Teeckman als verzamelaar van landgoederen

Nu Teeckman heer van Hoogland was wilde hij er ook een buitenhuis hebben. Daar kwam Maria Foeyt hem te hulp: die woonde toch in Utrecht en verhuurde hem vanaf 1 mei 1715 voor zes jaar huis Emiclaer, vlak bij het gelijknamige winkelcentrum van nu. Het was rond 1650 gebouwd en is in 1826 gesloopt. Het was vermoedelijk vrij eenvoudig; misschien verklaart dit dat Jan Frederik vrij snel verhuisde naar het buiten Hofslot, in De Birk tussen Amersfoort en Soest. Daar woonde hij in ieder geval in 1716-1717. Hofslot is in 1877 verbrand en niet meer opgebouwd. In 1718 kocht hij nog 1 morgen tabaksland en -schuren buiten de Bloemendalsepoort, waarop hij meteen f1200 hypotheek nam. Het valt op dat bij al dit soort transacties ook Willemijntje genoemd wordt; de eigendommen van een vrouw werden door haar man beheerd, maar misschien lezen we hier iets terug van haar invloed omdat zij aardig wat geld had ingebracht. Hetzelfde was het geval bij de transacties van zijn broer Willem Julius en diens vrouw. In 1719 volgde de aankoop van 6 morgen land genaamd De Kolkrijst, kennelijk zonder het rechthuis. Hierop rustte de plicht om elk jaar 11 schepel rogge aan het Sint-Aagtenklooster in Amersfoort te betalen, naar ik aanneem een oude tiend. In 1724 kocht Jan Frederik nog eens 4 morgen weiland bij de Eem en de Oude Eem en een verkoop van ½ morgen maatland dat hieraan grensde of er deel van uitmaakte.

Op 31 juli 1728 verkocht Teeckman Hofslot voor f8.000, plus liefst f3.000 aan tuinornamenten! Kennelijk had hij er heel wat in geïnvesteerd. De verkoop had

vermoedelijk te maken met zijn aankoop van twee andere landgoederen in juli van dat jaar: Endelhoeve (Maarssen) voor f6.500 en Hoogerhorst in Hoogland-West, dat liefst f12.000 kostte. Hoogerhorst kocht hij samen met Willem Julius, inclusief recht op een herenbank in Soest (die bank is in de Oude Kerk trouwens niet meer te zien). Het bedrag zal mede zo hoog zijn geweest omdat er liefst 50 morgen land bij hoorde. Hoogerhorst kochten zij van hun Amsterdamse marinere relatie Hendrik Lijnslager. Deze officier was met zijn 35 jaar al kapitein ter zee (kolonel) en zou later opklimmen tot vice-admiraal. Zijn familielid Harmen was in 1723 al doopgetuige geweest van een kind van Jan Frederik. Toch is het de vraag of de laatste vaak op Hoogerhorst was; het lag net als Maarssen aan een rivier, maar een veel minder mooie en er was hier een relatief bescheiden herenhuis naast de boerderij. Dat zou verklaren waarom het goed al in 1731 is verkocht. In 1758-1759 is het herenhuis gesloopt; alleen de brug, het toegangshek en vermoedelijk het koetshuis zijn nog bewaard gebleven.

Huis Hoogerhorst op een tekening van Bouërius van Nidek naar de situatie een eeuw eerder, ca 1730. Het lijkt wel een kasteel, maar de situatie is mooier voorgesteld dan deze was (Museum Flehite).

Intussen maakte Teeckman zich nog steeds geen zorgen over zijn financiën. In 1734 nam hij een hypotheek van f10.000 op de heerlijkheid en het land De Kolkrijst. In 1735 kocht Jan Frederik nog de hofstede Bruynenburgh te Maarssen, beter bekend als Cruydenborgh. Dit lag naast Endelhoeve, dat nu de mogelijk sjiekere naam Endelhoven kreeg; al snel werden hiermee beide landgoederen bedoeld. En in februari 1736 volgden twee hypotheeken; een van f8.500 op Endelhoven, de tabaksschuur en 1½ morgen en een streepje maat-

land van 200 roeden bij de Bloemendalsepoort, 6 morgen De Kolkrijst, de heerlijkheid en zelfs het recht van medeaanstelling van de schout van Emiclaer. De ander was f4.500 en even makkelijk werden dezelfde onderpanden genomen. Bij elkaar dus hypotheken voor liefst f23.000!

Verkoop en het begin van de gemeente Hoogland

Toen de 50-jarige Teeckman op 6 december 1736 overleed is hij mogelijk in Amsterdam begraven; niet in Amersfoort. Die dag noteerde de Amsterdamse ambtenaar en dagboekschrijver Jacob Bicker Raye: 'dat hij een schoone vrouw, veel kinders daar hij de naam van vader van draagt, en zeer veel schulden naliet'. Het gerucht van de schulden klopte wel, maar de romances van Willemijsje zijn moeilijker te controleren... Zij bleef achter met de kinderen, waarvan de jongste 13 was. In 1737 werden de heerlijkheid Hoogland én Endelhoven bij executie verkocht; het is niet bekend waar het gezin ging wonen. Kennelijk liep het allemaal nog goed af, want haar zoon Jacob Constantijn (1721-1784) was schatrijk en liet bij zijn overlijden in Amsterdam uitgebreide bezittingen na.

Voor Hoogland verscheen een nieuwe magnaat ten tonele, mr Adriaan Wittert (1692-1748). Op 2 december 1737 kocht hij de ambachtsheerlijkheid Hoogland, Over- en Neerzeldert en De Slaag voor f20.000, inclusief het recht om de schout en de gadermeester van Emiclaer aan te stellen. In de koop waren ook begrepen het gerechtshuis De Kolkrijst met monopolie van bakkerij en 6 morgen, plus de landerijen in Amersfoort: 1 morgen tabaksland met schuur en een streep maatland van 200 roeden. In 1738 wist Adriaan ook de heerlijkheid Emiclaer van Maria Foeyt te kopen voor f6000 en voegde hij de gerechten samen. Hij legde daarmee de basis voor de gemeente Hoogland.

Betekenis

Het glas is zonder twijfel het mooiste erfstuk van Hoogland. Het is daarom van meer dan symbolische betekenis dat de Historische Kring Hoogland zich de trotse eigenaar mag noemen. Het is voorzien van een wapen en daarom mooier dan dat van Leusden, dat in 2004 is aangekocht. Daar komt bij dat van een agrarisch dorp als Hoogland nauwelijks kunstvoorwerpen bekend zijn. Museum Flehite heeft verder een Romeins kruikje (zie pag. 28), het bodeteken van de Malen van Hoogland (ca 1800) en de ambtsketen van de burgemeester (ca 1952).

Bronnen

Centraal Bureau voor Genealogie: documentatie familiewapens op www.cbg.nl

Archief Eemland:

- Archief gerecht Hoogland (bnr 67) 777, protocollen 1714
- Archief Hervormde Gemeente Amersfoort (bnr 167) 698, stukken herenbank 1716-1718
- gegevensbank van Amersfoortse zegels
- DTB Amersfoort
- Familiegeld Eemland 1675

Henk van de Hoef, Het gerecht van Hooglandt. Excerpten van prothocollen 1690-1796 (typoscript Amersfoort 2001)

H. Blaauw, *Cruydenborgh & Endelhoeft* (Maarsse 1997)

J.R. Bruijn, *De Admiraliteit van Amsterdam in rustige jaren 1713-1751* (Amsterdam-Haarlem 1970)

G.J.M. Derks en W.A. Heurneman, *Soest in de zeventiende en achttiende eeuw* (Soest 2010)

H.P. Deys, *De Gelderse Vallei. Geschiedenis in oude kaarten* (Utrecht 1988)

Gijs Hilhorst, "Emiclaer", *van heerlijkheid tot stad* ([Amersfoort] 1993)

Gijs Hilhorst, Gerard Monkhorst en Gerard Raven, 'Hoogland-West. Geschiedenis en natuur vaneen opmerkelijk landschap. Wandel-en fietsroute en historische achtergronden', *De Bewaarsman* 7 (2001) 21-100

H.Th. Hormann, *Gezagsdragers Amersfoort 1405-1795* [Woudenberg 1998]

J.C. Kort, 'Repertorium op de lenen van de hofstede Arkel in het land van der Leede, 1307-1646', *Ons Voorgeslacht* 39 (1984), ook te vinden als pdf op het web

Gerard Raven, 'Vivat Amersfort! Gegraveerde glazen van Eemland', *Kroniek* (juni 2004)

Gerard Raven, 'Revolutie op het Hogeland. Het einde van de heerlijke rechten van Hoogland en Emiclaer 1795-1848', *De Bewaarsman* 5 (1999) 104-107, 6 (2000) 75-84

Sententien tot laste van Pieter van Houten ende Richard Saab, midsgaders Willem Teeckman ... (Utrecht 1703)

J.A.S.M. Suijkerbuijk, *Inventaris van het archief van Isaak van Hoornbeek, 1720-1727* ((Nationaal Archief, Den Haag 1977)

Nellie van Vulpen, 'Maria Foeyt (1674-1746), vrouwe van Emiclaer', in Y. van den Akker e.a. (red.), *Utrechtse biografien. Het Eemland I* (Utrecht 1998) 67-71

E.B.F.F. Wittert van Hoogland, *Bijdragen tot de geschiedenis der Utrechtsche ridderhofsteden en heerlijkheden I* (Den Haag 1909)

genealogische en landgoeddetails op internet

De heks van Hoogland verbrand

Hendrikje Folkerts en haar proces van 1595

GERARD RAVEN

Afgelopen zomer bracht de stichting Levende Historie in Amersfoort een bloedstollend proces uit 1595 tot leven. Op de Hof stond een podium met drie rechters, een aanklager en een verdediger. Op ontroerende manier onderging de jonge Hendrikje Folkerts haar proces en doodvonnis. Komende zomer is Hendrikje op wonderbaarlijke wijze weer terug op de Hof, om het allemaal nóg eens mee te maken. Echte Hooglanders mogen dit niet missen! Hier vast de historische achtergronden.

Hendrikje was de 17-jarige dochter van Folkert Dirksz en ene Reyer; mogelijk was zij getrouwd met een Thonis. Folkert was een katholieke boer van 62 uit Nieuwland; hij woonde achter boerderij Sneul. In 1595 veroordeelde het Hof van Utrecht verschillende mannen en vrouwen voor hekserij. Niet iedereen was daar blij mee: Balthasar Becker streed tegen deze achterlijke ideeën en was ervan overtuigd dat Hendrikje het slachtoffer was geworden van een gerechtelijke dwaling. Maar hij had de tijd tegen. De 16e eeuw was er een van oorlog, werkloosheid en hongersnood. Dat was een prima voedingsbodem voor het idee dat mensen bezeten waren, zelfs bij geleerde stedelingen.

Vijf generaties heksen

De beschuldiging van hekserij bleef maar aan Hendrikjes familie kleven. Al in 1550 ontliepen haar oma Neel (toen 23) en haar grootmoeder een veroordeling. Toen Neel 64 was kwam het allemaal weer terug. Met haar dochter Reyer

en kleindochter Maria moest zij in 1591 weer voor de rechtbank verschijnen. Neel en Reyer werden verbrand op de Amersfoortse Berg. Maria had een belastende verklaring tegen hen afgelegd. Dat gebeurde wel vaker onder de extreme druk die op kinderen werd uitgeoefend. Zij werd alleen verbannen. Ook Reyers zus Geertje is toen misschien verbrand.

Vier jaar later waren Hendrikje, haar vader en haar vier broers (8-14 jaar) aan de beurt. Folkert had een man uit Nijkerk geholpen hooi naar Amersfoort te brengen en daarna was één van de paarden overleden. Toen een ander paard ook ziek werd dwong men Folkert om het te zegenen; dat deed hij met de woorden 'God segene u paard, u goed en u bloed'. Het paard werd inderdaad beter. Maar de schout van Hoogland hoorde ervan en zo kwam de zaak aan het rollen. Bij ondervraging zei Hendrikje van niets te weten, maar haar broer Elbert (13) kwam zonder dwang met een ernstige beschuldiging tegen zijn

Linksvoor: Kathelijne Jongeling speelt Hendrikje Folkerts (foto Tilly du Pui, Archief Eemland)

vader en broer Hessel (14). Hendrikje, Hessel en enkele burens bevestigden deze, terwijl Folkert zijn martelingen had doorstaan zonder toe te geven! De waterproef was onduidelijk, maar nieuwe martelingen deden hem bekennen dat hij een verbond met de duivel had gesloten. Als hij een zwarte wambuis aantrok werd hij een wolf en beet hij dieren in het veld. Folkert werd gewurgd en verbrand.

Hendrikje geeft toe

Bij een nieuw verhoor werd Hendrikje ook met marteling bedreigd. Daarop vertelde zij dat de duivel haar vroeger was verschenen, als een mens met klauwen. Hij beloofde haar grote rijkdom, waar ze mee akkoord ging. Twee jaar later kreeg ze van hem een strookje groen papier om kwaad mee te doen. Ook danste ze als een kat op de Metgensbleek ten zuiden van de stad, samen met haar vader, broers en de oudere Marie Barten. En tweemaal was ze een wolf en beet ze twee koeien van de burens dood. Sinds een jaar of drie, vier had ze geregeld sex met de duivel en een jaar geleden liet ze het hagelen. Ze beschuldigde ook een man en een vrouw. Hij werd ter dood veroordeeld en zij pleegde zelfmoord, want haar moeder was al eerder als heks verbrand.

Niemand uit Hoogland deed een goed woordje voor Hendrikje. Geen wonder: een familie van vijf generaties heksen! En de schrik zat er toch al goed in. Men had eerder dat jaar grote overstromingen gehad en er zwierven inderdaad wolven rond op het platteland. Maar Hendrikje is vermoedelijk niet gemarteld, zoals Marie. Beiden werden zij op 1 augustus uit de kerker van het stadhuis in Utrecht gehaald en gewurgd. Daarna zijn ze verbrand op het Vredenburg. Haar jongere broers werden allen geselsd en moesten toekijken wat er met Hendrikje gebeurde...

Daarna zijn de heksen uitgestorven. Geleidelijk werd het leven normaler en waren er geen zondebokken meer nodig. De laatste verhalen dateren van 1651. Toen ergerde het Hof zich zó aan dorpelingen van Achttienhoven en Westbroek dat het strenge straffen beloofde voor dit soort beschuldigingen.

A. Pietersma, 'Hendrikje Folkerts (ca 1578-1595). Als heks de vuurdood gestorven', in Y.M. Van den Akker e.a. (red.), *Utrechtse biografieën. Het Eemland 2* (Utrecht 1999) 79-83

Dansen en piramide

Dansen op Hoogland begin jaren zestig

HENK WOUDEBERG

Wat heeft Sint Aegten met Concordia te maken?

Aan 't Zand 17 in Amersfoort was een groot deel van de 20e eeuw het patroonaatsgebouw Sint Aegten gevestigd. De parochie had daar verschillende activiteiten, zoals toneeluitvoeringen. De opa van mijn vrouw Clasiën van Keken was daar concierge; haar broer Jan en later ook zijzelf deden daar in de jaren vijftig geregeld bar- en garderobediens.

Toen opa 80 werd stopte hij met zijn werk. Anton van Riet huurde nu het pand en het woonhuis ernaast en begon er een dansschool. Hij gaf les aan de jeugd,

Reacties op *Leerschool voor het leven*

Naar aanleiding van ons nieuwe boek kreeg de redactie enkele verbeteringen door, maar ook twee leuke herinneringen: over dansen en sport. Hartelijk dank daarvoor!

blz 24: René van Valkengoed moet René van Valkenhoef zijn.

blz 31: Annie Koller en Riet Kleter zijn verwisseld.

Blz 47: Riet Tolboom moet Ans Bokkers zijn.

Voorpagina Hooglanderveen: Elly Voskuilen moet Nicolien Voskuilen zijn.

blz 91: In rij 4 staat Jan van Dijk vermeld, maar hij staat op de eerste plaats van rij 5 (dus naast Henk Kok). Jan Sminck in rij 5 zit eigenlijk gehurkt in rij 4.

vooral op zaterdagavond. Als goed katholiek ging je natuurlijk naar zijn dansschool en zeker niet naar een neutrale, zoals die van Dan Bearda. Elke zondagavond waren er 'vrije' dansavonden, ook uitsluitend voor katholieken. De ene zaterdag voor de 'stadsen' en de week daarop voor de 'boeren'.

Na verloop van tijd had Van Riet daar kennelijk genoeg van. Daarom organiseerde hij rond 1959 dansavonden voor de boeren in Concordia, het patroonaatsgebouw van Hoogland. Anton moet er echter vrij snel mee gestopt zijn. Jan van Keken behield de leiding en ging door tot ca 1965. Ook stadsen kwamen er dansen en in mijn herinnering was het daar altijd stampvol. Het leek niet veel op stijldansen en het bier liep als een trein.

Eén avond herinner ik me gedeeltelijk: een carnavalsavond begin 1965. De polonaise had meer weg van een grandioze volksoploop en de volgende morgen zag ik vol verbazing voetstappen op mijn overhemd staan. Er moet dus iets uit de hand gelopen zijn...

De piramide

EUGÈNE EIJSSEN

Wat een mooi boek Leerschool voor het leven dat ik onlangs mocht ontvangen! Het maakt het voor mij wel heel bijzonder dat op de voorpagina een foto staat van de JBTB-sportclub. Deze dateert echter niet uit de jaren vijftig, maar van 1963. Toen werd de piramide onder mijn leiding gebouwd. Ik klom daarbij zelf als laatste naar boven, om driehoog een handstand te maken.

In 1961 kwam ik in Hoogland als leraar aan de landbouwschool. Ik gaf de leerlingen in iedere jaargang ook twee uren

De hele JBTB-sportploeg van 1963 (collectie auteur)

buitensport. Dat liep lekker en in 1962 kreeg ik het verzoek van Johan Eggenkamp ook de leden van de Hooglandse JBTB sportles te geven. De Paardensportdag werd ieder jaar gehouden op de vierde woensdag in augustus. Op die dag was de landbouwschool vrij en dus konden directeur J. Willemsen, de leraren en alle leerlingen aanwezig zijn.

De atletiek- en gymnastiekwedstrijden in de Kring Amersfoort verliepen prima. Daarom mocht ik op de Paardensportdag van woensdag 28 augustus 1963 een gymnastiek-demonstratie geven met de leden van de JBTB. Er werd toen een aantal piramiden gebouwd, waarbij als laatste die op het boekomslog.

Op pagina 52 wordt melding gemaakt van de nieuwe sportzaal aan de Zevenhuizerstraat (1964). Naast de bestaande verenigingen voor voetbal en tafeltennis werden toen clubs opgericht voor volleybal, gymnastiek, ballet en later nog badminton. Zij vormden samen de Sportvereniging Hoogland (SVH). Zelf werd ik toen algemeen voorzitter. Het zaalurenrooster was al gauw gevuld, waarbij we ook op donderdagavond twee uur voor de JBTB konden vrijmaken. Onder mijn leiding gingen de jongens verder met turnen, grondoefeningen, voet- en volleyballen, maar nu ook binnen.

Bij de piramidefoto op de binnenzijde van het omslag staat: 'De piramide van 1996 doet sterk denken aan die van de jaren vijftig'. Ik zal duidelijk maken waardoor dat komt. Toen bestond de Paardensportdag 50 jaar. Johan van Middelaar vroeg mij namens het bestuur of wij met dezelfde groep als in 1963 dat programma van toen nogmaals wilden demonstreren. Dat was inmiddels 33 jaar geleden en we waren allen evenveel jaren ouder.

Een aantal JBTB-leden van toen zocht al gauw de nodige spelers bij elkaar. Enthousiast en nog vrij lenig gingen we regelmatig trainen. Wim van Dijk maakte de afspraken en constateerde: 'Na drie keer oefenen blijken we het te kunnen! Alleen nu nog de elegance en de stijl. Er kunnen misschien nog meer oefeningen bij. De handstand wil nog niet lukken. Dat vraagt veel spierkracht, en dat op een leeftijd van 60 jaar.'

Paardensportdag 1996. Op een koude septemberzondag. Daar komen ze.... Handstand drukken lukt nu wel. Mooie tijd bij een actieve en sportieve JBTB-club Hoogland!

Kaasje dragen

Wat is de juiste naam van het beeld?

ADRIËNNE NIJSSEN

Op de ledenvergadering van januari overhandigde Toos Dobma-Keizer een fotoboek over de opening van de gymzaal aan de Historische Kring Hoogland in 1964. Eén van de foto's stond model voor het bijbehorende beeld dat twee jaar later onthuld werd. Het staat er nog steeds, op de hoek van de Zevenhuijzerstraat en de Sportlaan. Maar waarom heet het in de volksmond *Kaasdragertjes*?

Het bronzen beeldje laat twee jongetjes zien, die met de ruggen naar elkaar gekeerd staan en de armen ineengeslagen hebben. De ene jongen buigt voor-over, waardoor de ander de lucht in wordt getild.

Wout Maters

Het beeld werd in 1966 gemaakt door de beeldhouwer Wout Maters. Hij werd in 1931 geboren in IJmuiden en kreeg zijn opleiding aan de Vrije Academie Artibus in Utrecht. Aansluitend volgde hij de beeldhouwklas van de Internationale Sommerakademie für Bildende Kunst in Salzburg. In 1964 won Maters de Wiegiersmaprijs, die sinds 1953 wordt uit-

Het beeld nu (foto auteur)

gereikt door het Genootschap Kunstliefde uit Utrecht. Een wisselprijs voor het beste werk van de leden. Daarna begon zijn carrière pas goed.

Eind jaren zestig, begin jaren zeventig maakte Maters een hele reeks plastieken op de thema's ontkieming en groei. Hij werkt namelijk het liefst abstract, maar voor een opdracht is hij ook bereid om terug te gaan naar nul, zoals hij het zelf noemt. Vooral als dat bij de omgeving past, zoals het Hooglandse beeldje. Kunstwerken van Maters zijn ook te vinden in onder andere Tilburg, Utrecht, Velsen en IJmuiden. 'Beeldhouwen is schrijven in de ruimte', vindt Maters. Hij vertelde dit vooral aan zijn leerlingen op Artibus, de academie waar hij ooit zelf student was. Hij vestigde zich er ook en woont er nog steeds.

Maters nam alleen opdrachten aan die hem bevielen. Misschien is hij daarom nooit bekend geworden bij een groot internationaal publiek. Toch exposeert Maters geregeld: vorig jaar nog in het Stedelijk Museum in Vianen. Daarnaast is hij een vaste kunstenaar van Galerie en Beeldentuin De Verbeelding in Baarle-Nassau. Daar is altijd werk van hem tentoongesteld.

Fotoboek

Het kleine fotoalbum komt uit de nalatenschap van de ouders van Toos' partner. Het bevat een serie foto's over de opening van de gymzaal op 14 november 1964, gemaakt door Nelleke Boon (toen 16 jaar). Toos vertelt: 'Nelleke was de dochter van eierhandelaar Boon en maakte de foto's in opdracht van haar vader voor de heer A. Zwartkruis, het hoofd van de school. Zowel meneer

Gert Kreijne neemt een andere jongen op de rug; de harmonie speelt bij de onthulling.

Boon als meneer Zwartkruis deden veel voor het dorp. Een gymzaal was destijds spectaculair. Sporten deed men altijd buiten; als het slecht weer was, dan werd er niet gesport.' Ze bladert het boekje door en wijst de foto aan van de jongens die rond die tijd model stonden voor het beeld. 'Ik ben lid van de Historische Kring Hoogland en heb wat mensen gebeld voor de namen van die jongens, maar dat wist helaas niemand.' Ook levert het doorbladeren geen naam van het beeldje op. Er wordt alleen gesproken over 'het kunstwerkje van Wout Maters'.

Vier namen

Het beeld is bij Hooglanders bekend als *Kaasdragertjes*, maar Toos meende dat het Pompen moest zijn. Op www.archiefemland.nl staan twee foto's met de naam *Botertje wegen*. Tijd dus om het telefoonnummer van de kunstenaar te achterhalen en hem de vraag voor te leggen. Maters is inmiddels bijna tachtig en vindt het fantastisch om na ruim 45 jaar nog een vraag over het beeld te krijgen. 'Ik herinner mij die jongens niet meer, maar wel de dag van de opening. Ik heb het kunstwerk *Kaasje dragen* genoemd, een kinderspelletje; ik denk dat ze het nog wel doen. Dat die naam in de loop der tijd verbasterd is tot *Kaasdragertjes* kan ik me best voorstellen.'

Dit is een bewerking van twee artikelen in Amersfoort Nu van 1 en 22 december 2010.

De orgels van de Martinuskerk

Orgelhistorie? Ondertitel ontbreekt.....

PHILIP VAN DEN BERG

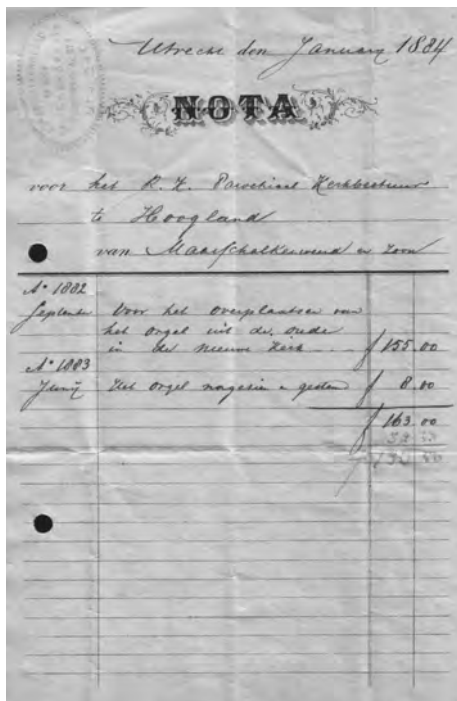
Voor mijn onderzoek naar de instrumenten van de Utrechtse orgelmakers Maarschalkerweerd & Zoon wilde ik graag een tekening zien van het oude orgel van de Martinusparochie in Hoogland. Omdat ik in Zwitserland woon waren Gijs Hillhorst en Gerard Raven zo vriendelijk het archief voor mij in te zien. Zij vonden een dossier zonder tekeningen, maar het bood wel nieuwe inzichten.

Drie orgels

Zo bleek het huidige fraaie Elbertse-orgel uit 1958 niet één, maar tenminste twee voorgangers te hebben gehad. Van de tweede weten we iets, van de eerste vrijwel niets en van beide is ons het uiterlijk onbekend.

Het eerste orgel

In het dossier zit een tot dusver niet bekend *plan en bestek* van Pieter Maarschalkerweerd voor een nieuw orgel, gedateerd 14 februari 1852. Mogelijk betreft dit het instrument waarvoor voorzitter L.F. Huberts en A. van Velthuisen op 11 maart 1862 een verzoek indienden tot reparatie door de orgelmaker. Dat was vrijwel exact tien jaar later en dat was de garantietermijn die Maarschalkerweerd in zijn plan had vermeld. Had de parochie hem ontboden om het orgel nog eens na te zien vóór het verstrijken van de garantie? De mankementen worden niet vermeld, maar het vermelde bedrag zou wel opvallend hoog zijn voor een orgel dat pas tien jaar jong was. Aartsbisschop Henricus van de Wetering betaalde; hij was overigens zelf in Hoogland geboren en zal dus graag iets voor zijn parochie hebben gedaan. In september 1884 is

Factuur van 1884 uit het parochiearchief

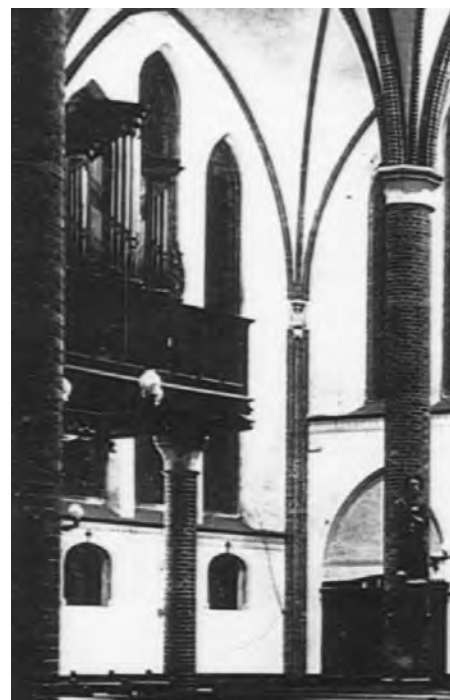
het orgel verplaatst naar het nieuwe kerkgebouw ernaast, dat twee jaar eerder was gebouwd. Maarschalkerweerd rekende daar f155 voor.

Het eerste orgel is in 1907 door Michaël Maarschalkerweerd ingenomen voor f200 en overgeplaatst naar de Sint-Henricuskerk in het Soesterkwartier te Amersfoort. Als dit gegeven klopt weten we hoe het er uit gezien heeft!

Het tweede orgel van 1907

Op 3 oktober 1905 stuurde Pieters zoon en opvolger Michaël Maarschalkerweerd een plan en bestek voor een nieuw orgel. Ook dat was nieuw voor mij. De kosten bedroegen f6.300. Die werden grotendeels betaald met de hypotheek van f4.500 op boerderij Buurtsdijk, destijds bewoond door Gijs van Zuilen. Het tekort is uit de kerkenkas bijgelegd na goedkeuring van Van de Wetering. Het orgel is ingewijd op Pasen, 31 maart 1906.

Het pedaal was relatief mager uitgevoerd voor een orgel van achttien stemmen. In het plan was het alleen aangehangen, dus het had geen eigen registers. In de uiteindelijke uitvoering kreeg het één stem, een *Subbas 16 vt*, welke als zogenaamde transmissie de grootste pijpen van de *Bourdon 16 vt* op het eerste manueel 'leende'. Mogelijk was het pedaalspel secundair voor de toenmalige organist of waren financiële middelen van de parochie niet toereikend voor een

Het orgel van de Sint-Henricuskerk te Amersfoort vóór de verbouwing in de jaren 1930; dit is mogelijk het oude orgel van de Sint-Martinuskerk (foto Sint-Henricuskerk).

uitgebreid pedaal. Het instrument is uiteindelijk uitgevoerd met twee stemmen minder op het tweede klavier dan in het plan, wat eveneens met de financiën te maken kan hebben gehad.

Blijkens een nota uit 1920 heeft Maarschalkerweerd het orgel toen nog eens nagekeken en gestemd.

Vragen

Intussen zoek ik nog naar de tekeningen van 1852 en 1905 die in de bestekken worden vermeld, maar niet in het dossier zitten. Andere afbeeldingen zijn tot dusver ook nog niet gevonden; wie kan mij verder helpen? Ik houd mij van harte aanbevolen voor iedere afbeelding van beide orgels of enige omschrijving daarvan. Het gaat dan om de situatie vóór de Tweede Wereldoorlog, want het tweede orgel is helaas verloren gegaan bij het opblazen van de kerktoeren door de Duitsers op 19 april 1945. Dat verklaart waarom in het dossier nieuwe correspondentie zit vanaf 1947.

Bronnen

Archief Eemland, Archief parochie H. Martinus, met name invnr 80, gebouw en orgel 1852-1905 [Peter Kok,] *Een wis hooi achter de weezeboom. 100 jaar Martinuskerk Hoogland* [Hoogland 1983] Bedrijfsarchief firma Maarschalkerweerd & Zoon

Van de redactie

Reactie dokter Peet

GERRIT PEET

In het vorige nummer reageerde Piet Smink op een passage in het themanummer over de Hulpdienst Hoogland. Het ging over de samenwerking tussen de huisartsen Willem Verbeek en mij.

Alvorens mij in het dorp Hoogland te vestigen, waar op dat moment uitgebreide nieuwbouw (Kolkrijst, Zandkamp, Fluitekamp etc) plaatsvond en zou gaan plaatsvinden, heb ik mij verstaan met de in Hoogland gevestigde dokter Verbeek. Hij was het niet met mij eens en betwistte de noodzaak van een tweede arts. De verstandhouding tussen ons beiden was inderdaad aanvankelijk niet best, maar dat heeft zich later gelukkig genormaliseerd.

Oproep: historische vissen?

RENÉE VAN ASSEMA

Bij het landschap van Hoogland-West met zijn vaak nog middeleeuwse verkaveling horen ook diersoorten die passen bij het historisch-agrarisch gebruik. Recent is bij onderzoek de *grote modderkruiper* aangetroffen. Nu erg zeldzaam, vroeger een algemene soort. In de volksmond heet de vis fluitaal of aalpieper. En omdat de vis erg reageert op weersveranderingen ook wel weeraal genoemd. Wie kent de fluitaal van vroeger? Meldingen zijn welkom op waarneming@amersfoort.nl of bij stads-ecoloog Renée van Assema: 033 469 4461 of r.vanassema@amersfoort.nl.

Foto Bureau Viridis

Boekbesprekingen

Voor u gelezen!

GERARD RAVEN

Jos van Bommel, *25 Tjoepverhalen. 25 jaar Snel Verzet* (Hoogland 2009), 123 pp, geen isbn, €8 bij Bike Totaal, Hamseweg 15, Hoogland

Dit is een bundel verhalen die sinds 1988 verschenen in het clubblad *Tjoep*. Het is dus géén geschiedenis van de racefietsclub vanaf 1984, zoals de titel suggereert! Wel leest dit boek met avonturen op buitenlandse bergen als een trein, excuses, als een racefiets. Zo kom je heel wat te weten over wel en wee van de sportfietser en zijn club, inclusief humor. Goed voor een paar heerlijke uren leesplezier!

Gérard Derks en Mieke Heurneman, *Soest in de 17e en 18e eeuw* (Historische Vereniging Soest, 2010) 287 pp, isbn 978 90 805481 3 8, €29,95

Dit prachtig geïllustreerde en gebonden boek geeft een mooi beeld van de geschiedenis van onze zustergemeente. Het is een vervolg op het wetenschappelijke standaardwerk tot 1600 van Jan en Jos Hillhorst. Dit boek is veel leesbaarder geschreven en thematisch opgezet; een bron van inspiratie als je een Hooglands onderwerp wilt beschrijven. Ons redactielid Mieke Heurneman zorgde voor het gedeelte over het bestuur. Andere hoofdstukken gaan bijvoorbeeld over armenzorg, gilden, schuurkerken en landhuizen. Er zijn handige lijsten van bestuursleden en registers. Hoogland komt geregeld voor, maar vaak

en passant en soms klopt de pagina in het register niet. Het betreft meestal grensverkeer: gezinnen die verhuizen, een pastoor die klaagt dat parochianen naar de andere kerk gaan. Dat deden ook de bewoners van Hoogerhorst; daarom is aan deze boerderij met herenhuis uitgebreid aandacht besteed, compleet met schilderingen van de eigenaars. Er is ook een opsomming van Hooglandse boerderijen met herenhuizen of -kamers (pag. 183).

Reinier Hilhorst, 'Bespiegelingen over de familie Hilhorst aan de hand van de familiewapens', *Van Zoys tot Soest* 31 (2010) 15-28

Het familiewapen is ook gevoerd door Rutger van Hogherhorst, schepen van Soest in 1376 en 1382. De auteur meent dat hij ook op Hoogerhorst heeft gewoond, omdat hij in het eerste jaar Vander Hoogherhorst wordt genoemd.

Hein Hundertmark en Kaj van Vliet, *De Paulusabdij. Achter de muren van Utrechts oudste klooster* (Utrecht: Matrijs 2010), 288 pp, isbn 978 90 5345 360 5, €34,50

Hildo van Engen en Kaj van Vliet (red.), *De nalatenschap van de Paulusabdij in Utrecht* (Hilversum: Verloren 2011), 192 pp, isbn 978 90 8704 223 3, €19 (verschijnt in juni).

Veel leden van de Historische Kring Hoogland weten dat de Sint-Paulusabdij een voorloper had: de Hohorst op de Heiligenberg in Leusden (ca 1000-1050). Om dit klooster van voeding en inkomen te voorzien gaf de bisschop van Utrecht zo ongeveer half Hoogland weg, zodat de abdij een machtige leenheer was. De Oude Hoef was de vronhoeve, waar de boeren hun tienden van de oogst samenbrachten.

Wie waren nu die kloosterlingen en hoe zagen hun gebouwen eruit? De laatste vraag komt in het eerste boek uitvoerig aan de orde. Generaties archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek worden op een voorbeeldige manier samengevat. De twee auteurs zijn dan ook autoriteiten in de Utrechtse bouw- en kerkgeschiedenis. Al lezend waande ik me geregeld als bezoeker in de middeleeuwse abdij, waar nu alleen nog maar enkele verspreide bouwfragmenten resteren in het pand van Het Utrechts Archief aan de Hamburgerstraat, op een steenworp afstand van de Dom. Lastiger is dat met de Hohorst, waarover we veel minder weten. Toch hebben de auteurs ook daarover voor het eerst een helder

beeld gegeven, met nieuwe informatie. De auteurs verklaren de verhuizing naar Utrecht uit de kloosterhervorming, het grotere terrein, meer veiligheid, centralere ligging ten opzichte van de landgoederen en niet te vergeten de behoefte van de bisschop aan een (prestigieus) klooster in eigen stad. Nadelen waren echter dat armen en zieken veel minder gemakkelijk konden aankloppen en dat de monniken van vrome asceten sijke kerkheren werden.

Auteurs en uitgever hebben ook ditmaal gezorgd voor prachtige foto's en duidelijke tekeningen. Ik beeld er twee af: een kaart van de proosdij Hohorst rond 1570 en een tekening van ca 1625 van de grafsteen van Adam van Lokhorst (± 1254) in het koor van de Pauluskerk. Adam noemde zich als eerste heer van Coelhorst. Aandoenlijk vind ik ook een handschrift van ca 1000 met de afdruk van een leren bril, die kennelijk in het boek was blijven liggen! Niets dan

Collectie Museum Flehite

lof over dit boek. Is er dan niets ten nadele te zeggen? Twee dingen dan. De Hooglandse landerijen waren voor de abdij een klein stukje van hun totale goederenbezit, dat zich uitstrekte over zeven moderne provincies. Er staat in dit boek dus niets over Hoogland zelf. Daarvoor kun je beter terecht bij het specialistische boek van Lottie Broer, dat echter meer een naslagwerk is. Een tweede punt is dat je wel veel leest over gebouwen, maar veel minder over het kloosterleven. Voordat we daar een even goed beeld van krijgen als van de gebouwen zal het kloosterarchief eerst beter moeten worden bestudeerd. Een tipje van de sluier wordt al opgelicht in de bundel die als tweede is genoemd.

Tentoonstelling Tot in de eeuwigheid. Schatten uit de Utrechtse Paulusabdij

Tot en met 29 april presenteert Het Utrechts Archief de geschiedenis van het gebouw, met een nieuwe maquette, bouwfragmenten, archeologische vondsten, kostbare handschriften en tekeningen. Een ander topstuk is tijdelijk terug uit Duitsland: de enige overgebleven zilveren miskelk die in 1508 voor de Pauluskerk is gemaakt. Hamburgerstraat 28 (bij de Dom), Utrecht, 030 286 6611, di-za 10-17 uur.

Verenigingsnieuws

Aanwinsten van het documentatiecentrum

EDUARD VAN GROENESTEIN

De Historische Kring Eemnes had een verzameling documenten gekregen die voornamelijk de Hooglandse familie Boersen betroffen. Daarom zijn deze aan ons gegeven. De meeste akten gaan over broer en zus Johannes en Johanna Boersen van boerderij Buitenveld (1865-1920).

Van Jong Hoogland kregen wij een omvangrijk fotoarchief, dat dankbaar is gebruikt voor ons nieuwe boek *Leerschool voor het leven*.

Museum Flehite schonk een affiche van de film van boer Herman Kok (2009) dat daar dubbel was.

Drie leden vulden de genealogische periodieken weer aan.

Romeinse pot, ca 200

Deze is in 1903 opgegraven door Peter Kok van De Oude Hoef, op zijn land op de Eng. We weten door scherfvondsten van ca 800 dat er toen al een boerderij stond, maar mogelijk woonden hier nog veel eerder mensen. De pot is destijds geschonken aan Museum Flehite en is daar nu tijdelijk te zien.

